

KÁRPÁTI ATTILA ISTVÁN

Ember az anekdoták mögött. "Hőstettek" és gyászmunka Wesselényi Miklós gyermek- és ifjúkorában¹

Abstract

Miklós Wesselényi, the first leader of the Hungarian liberal reform-opposition in the Reform Era is known as the hero of many anecdotes. These stories survived the storms of the history in the pages of two Transylvanian writers' books, Zsigmond Kemény and Sándor Újfalvi. Those anecdotes are especially interesting, which elaborate the episodes of Wesselényi's childhood and adolescence. The historians hitherto didn't address the question of these stories credibility, and these stories became the part of the scientific biographies about Wesselényi.

The interdisciplinary research facilitate the deeper study of the first 18 years of his life. In 1809 he lost his father, and in 1815 his best friend and educator, Mózes Pataki passed away. These fatalities impacted a huge effect on him, and played a big part in the development of his personality.

Based on his letters and other sources the present study discusses the real events behind the anecdotes about Miklós Wesselényi, and his bereavement after his father's and his educator's death.

Ifj. Wesselényi Miklós báró egyike a magyar történelem azon személyeinek, akiket az utókor elsősorban a romantikus anekdoták hőseként ismer. Ezeket a történeteket, melyekben a főszereplő kivételes testi erővel vagy erkölcsi tartással rendelkezik, legelőször Kemény Zsigmond és Újfalvi Sándor vetette papírra. Különösen érdekes témát adnak azok az anekdoták, amelyek a Wesselényi gyermekkorában történt eseményeket dolgozzák fel. Amíg például az 1838-as pesti árvíz alatt végzett mentésről szinte könyvtárnyi irodalomból tájékozódhatunk, az árvízi hajós életének korai éveiről igen kevés forrás maradt fenn. Trócsányi Zsolt 1965-ben megjelent műve ugyan a gyermekkoráról is minden korábbinál részletesebb képet ad, azonban az anekdotákkal kapcsolatban csupán kételkedését fejezi ki.²

---

¹ A dolgozat szakmai lektorálását Dr. Csorba László végezte. Munkáját ezúton is köszönjük!

² TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Wesselényi Miklós*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1965. 28-40. (a továbbiakban: TRÓCSÁNYI 1965)

Mindezek mellett azonban más téren is rejlenek lehetőségek Wesselényi gyermek- és ifjúkorának vizsgálatában. Az ifjabb Miklós életének első 18 évében ugyanis két olyan haláleset is történt, amely nagy hatást gyakorolt rá: 1809-ben édesapja, 1815-ben pedig nevelője és legjobb barátja, ifj. Pataki Mózes távozott el az élők sorából. 1965-ig a Wesselényiről szóló történeti irodalom csupán az említés szintjén foglalkozott a két halálesettel, s Trócsányi Zsolt ismerte fel elsőként a fenti események jelentőségét a fiatal ember életében. A pszichológia fejlődése révén napjainkban már olyan tudományos eszköztár áll rendelkezésünkre, amely lehetőséget ad arra, hogy rekonstruálni tudjuk a Wesselényiben lezajló gyászfolyamatot. Ifj. Wesselényi Miklós életének korai szakaszából két olyan elemet vizsgálunk, amely segíthet megismerni lelki világát, valamint eloszlatni néhányat a személye körüli tévesen berögzült ismeretek közül.

Wesselényi gyermekkorának historiográfiája

A két erdélyi szerző írásai sokáig rányomták bélyegüket a Wesselényi életével foglalkozó művekre. Az első tudományos céllal elkészített munka Szilágyi Ferenc Wesselényi-életrajza volt, melyben összefoglalta az ifjabb Miklós életének legfontosabb eseményeit, s azokat levéltári kutatásai során fellelt dokumentumokkal és levelekkel egészítette ki. A tudományos megközelítés mellett azonban a rövid írás gyermekkoráról szóló részére nagy hatást gyakorolt *A két Wesselényi Miklós*, amit az is mutat, hogy Szilágyi ugyanazzal a híres lovagló történettel kezdi művét, amely Kemény Zsigmond politikai jellemrajzának felütését is adja. Amellett azonban, hogy a szerző láthatóan hitelesnek fogadja el a Kemény által leírt eseménysort, korábban nem ismert adatokkal is szolgál; ő ismerteti meg Tökés János nevét a nagyközönséggel, s adatokat közöl a nevelő származásáról és külföldi útjáról is.³

Szilágyi Ferenc művével indult el *A két Wesselényi* hódító útjára a történészek körében, akik a későbbiekben is fontos és hiteles forrásként tekintettek Kemény Zsigmond művére. Szikszay Lajos is 1884-ben megjelent Wesselényi-életrajzában a gyermekévek eseményeinek ismertetésekor elsősorban a politikai jellemrajzra támaszkodott. Szikszay azonban az anekdoták terén már nagyobb tájékozottságot mutat, mint Szilágyi. Elsőként közli azt a híressé vált eseménysort, amely során a gyermek Miklós apja védelmére kardot ránt Közép-Szolnok megye gyűlésén.⁴ Az anekdotát először Újfalvi Sándor vetette papírra 1855-56-ban elkészült emlékirataiban, azonban

³ SZILÁGYI FERENC: *Ifjabb Wesselényi Miklós. Élet-és korrajz*. Budapest, 1876. 3-6.

⁴ SZIKSZAY LAJOS: *Hadadi báró Wesselényi Miklós emléke. Élet- és jellemrajz*. Budapest, 1884. 6-7. (a továbbiakban: SZIKSZAY 1884)

végrendeletében kikötötte, hogy műve csak halála után 15 évvel kerülhet a nyilvánosság elé. Eddigi ismereteink szerint Újfalvi 1866-ban bekövetkezett halála után 40 évvel, 1906-ban talált rá a dokumentumra Gyalui Farkas.⁵ Az 1884-ben közölt történet alapján azonban elképzelhető, hogy az *Emlékiratokra* – jóval megelőzve Gyaluit – Szikszay bukkant elsőként, hiszen azok 1881-től elérhetőek lehettek a nyilvánosság számára.

Szikszay Lajos életrajzát követően hosszabb szünet következett a Wesselényiről szóló történeti művek megjelenésében. A csendet a zilahi Wesselényi-szobor 1902. szeptember 18-i leleplezése törte meg, amely felélesztette a helyi emlékezetet. 1903-ban megjelent az ünnepség eseményeit és beszédeit összefoglaló kiadvány, amely ugyan tartalmazott egy rövid életrajzot, azonban az csupán Szikszay művének egy rövidített változata volt.⁶ Ugyanebben az évben került kiadásra egy rövid mű Fodor Dániel, a zilahi polgáriskola igazgatója által jegyezve. Fodor írása inkább tiszteletadásnak tekinthető, mint tudományos munkának, s nála is elsősorban Kemény műve köszön vissza.⁷

Az anekdotákra alapozó történeti művek sorában utolsóként, s egyben legterjedelmesebbként Kardos Samu két kötetre rúgó *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái* című monográfiája említhető. Hiába előzte meg nagy várakozás a mű megjelenését, a debreceni ügyvéd nem tudott megfelelni a történészek által támasztott elvárásoknak. A legjobb kritikai véleményt Lengyel Miklós fogalmazta meg az Erdélyi Múzeum hasábjain, aki szerint „régén nem jelent meg a magyar könyvpiaczon annyi érdekes történeti kérdésbe bevilágítást nyújtó könyv.”⁸ Emellett azonban Lengyel a hibákra is felhívta a figyelmet: a forrásközlések utáni elemzések hiányára, a túlzott mennyiségű idézetre, valamint a báró írói tevékenységének hiányos ismertetésére.⁹ Kazinczy Ferenc leveleinek sajtó alá rendezője, Váczy János már nem volt ilyen jó véleménnyel Kardos munkájáról. Véleménye szerint aligha lehet a *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái* történeti műnek nevezni, mivel amellet, hogy nem lehet eldönteni, a mű adattár vagy életrajz, a szerkezet racionalitásának és a szerző elemzéseinek hiánya is problémás. Mindezek mellett Váczy kiemelte a szerző tárgyi tévedéseit – amelyek

⁵ M. NAGY OTTÓ: *Mezőkövesdi Újfalvi Sándor emlékiratai*. In: *Erdélyi Múzeum*, 1942. 47. kötet, 4. füzet. 591.

⁶ *Emlékkönyv a nagy Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának leleplezési ünnepségéről*. Szerk.: ifj. KAPUS Sámuel. Zilah, 1903.

⁷ FODOR DÁNIEL: *Hadadi báró Wesselényi Miklós, a legmagyarabb magyar élet- és jellemrajza*. Zilah, 1903.

⁸ LENGYEL MIKLÓS: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. In: *Erdélyi Múzeum*, 22. kötet (1905) 4. füzet. 289. (a továbbiakban: LENGYEL 1905)

⁹ LENGYEL (1905): 288-289.

elsősorban az évszámoknál figyelhetők meg –, továbbá Wesselényi irreális mértékű eszményítését.¹⁰

A legélesebb bírálatot Friedreich István fogalmazta meg közel 30 oldalas kritikájában. A strukturális szakadozottság és az elemzések hiányának hangsúlyozása mellett Friedreich részletesen számba vette és korrigálta Kardos Samu tárgyi tévedéseit, valamint kimutatta, hogy a szerző minimális levéltári kutatást végezhetett, ellentétben az előszóban leírtakkal.¹¹ Friedreich kritikájának lényege egyértelmű: a történészi szakmának ki kell szorítani maga közül azokat, akik nem rendelkeznek kellő szakmai tudással ahhoz, hogy a történettudomány kritériumainak megfelelő munkát készítsenek.¹² A monográfia lesújtó visszhangját Ballagi Géza bírálata tetőzte be, aki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából véleményezte Kardos munkáját. Ballagi megerősítette az általa már ismert Friedreich-féle bírálatot, sőt annak felháborodott hangnemét is átvette.¹³ Konklúziója is megegyezik Friedreich nézetével: „A kritikai érzékek illetően teljes hiánya, párosulva a fennebb már említett egyéb fogyatkozásokkal, egyebet, mint kontármunkát nem eredményezhet.”¹⁴

A Kardos-monográfia kudarca után 60 évvel jelent meg az a mű, amely a mai napig alapvető irodalmát képezi a Wesselényi-kutatásnak. Trócsányi Zsolt *Wesselényi Miklós* című monográfiája hiánypótló munkának tekinthető több értelemben is: korábban nem ismert információkat közölt a zsibói báróról, több korábbi téves adatot is korrigált, s elemzéseivel, értelmezéseivel törekedett a lehető legteljesebb Wesselényi-kép lefestésére. Trócsányi elsősorban az életrajz politikai vetületére koncentrált, így a gyermek- és ifjúkor a kötet csupán elhanyagolható részét képezi. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem foglalkozik a legjelentősebb kérdésekkel: a nevelők személyével és a neveltetéssel, az apa halála utáni problémákkal, valamint az 1814-es Pataki Mózzsal és Döbrentei Gáborral tett utazás részletes ismertetésével.¹⁵

¹⁰ VÁCZY JÁNOS: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. In: *Századok*, 1905. (39. évf.) 10. sz. 948-949.

¹¹ FRIEDREICH ISTVÁN: *Báró Wesselényi Miklós legújabb életrajza*. In: *Budapesti Szemle*, 1905. (33. évf.) 124. kötet, 347. sz. 237-239. (a továbbiakban: FRIEDREICH 1905)

¹² FRIEDREICH (1905): 248-249.

¹³ BALLAGI GÉZA: *Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. In: *Egyetemes Filológiai Közlöny*, 1906. (30. évf.) 143. (a továbbiakban BALLAGI 1906)

¹⁴ BALLAGI (1906): 142.

¹⁵ TRÓCSÁNYI (1965): 28-39.

Wesselényi Újfalvi Sándor anekdotáiban

Ifj. Wesselényi Miklós gyermekkorából csupán pár levél maradt az utókorra. A gyermeki kéz eme keltezetlen művei betekintést engednek az ifjabb Miklós lelki világába. Van közöttük, amelyet a lelkiismeretes tanuló ír,¹⁶ s van olyan is, amelyet az apjáért aggódó fiú.¹⁷ Az egyik, id. Wesselényi Miklósnak címzett levél azonban érdekes, első látásra nehezen értelmezhető információkkal szolgál: „*Megtsaltam Édes Apot, mert jól tanultam.*”¹⁸

A furcsa mondat hátterét Újfalvi Sándor egyik anekdotája világítja meg, amelyet állítása szerint Teleki Józseftől hallott. A gyermekkor kapcsán ez az egyetlen történet, amelynek forrását név szerint ismerjük. Újfalvi emlékiratai szerint a Teleki-testvérek látogatásakor id. Wesselényi tudáspróbát rendezett a gyermekek között, azonban fia egyáltalán nem felelt a kérdésekre. „*Rendkívül sérté ez atyja ambícióját, míg bosszúsága dühre változott; tele torokkal kiáltá fel a hajdú tizedest, fiát vasra vereté, és fegyver között a kastély börtönébe kísérteté*” – írja Újfalvi.¹⁹

A levél tartalmának magyarázatára nem szolgálhat más történet, mint az Újfalvi által leírt anekdota. Azonban az az állítás, hogy az apa tömlöcbe küldte fiát, nem felel meg a valóságnak, mivel sem a zsidói kastély történetével foglalkozó tanulmányokban, sem a kastély alaprajzán nem találhatunk olyan utalást, miszerint az épületnek lett volna börtönként szolgáló helyisége. Az anekdotából annyit tekinthetünk megtörténtnek, hogy volt egy rögtönzött vizsgáztatás, ahol a gyermek Miklós nem felelt meg apja elvárásainak. Büntetést is kaphatott az apai utasításnak való ellenszegülése miatt, mivel a „*Hálo házbol*”, vagyis a hálósobából,²⁰ valamint a boríték szerint „*Édes Aponak a Palotára*” küldi bocsánatkérő levelét.²¹ Eszerint a gyermek nem a kastély főépületében, hanem az egyik melléképületben tölthette büntetését, amely rendelkezett hálósobával.

A helyszín beazonosításához át kell tekinteni a zsidói Wesselényi-kastély melléképületeinek történetét. Cserey Farkas 1807. december 28-án Kazinczyhoz intézett levelében megemlíti a két pavilont, amelyek a déli kapu

¹⁶ „*Megengednek edes mamaék hogy ma nem tanultam. De Honap kipotolom a majit is mert honap jól akarok tanulni.*” Kolozs Megyei Állami Levéltár (a továbbiakban: KMÁL) 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós keltezetlen levele Cserei Helénához

¹⁷ „*Édes Apo alázatos fija instálja hogy meg ne fajan a feje jöjön haza mert busulok hogy ismet rozabul lesz. A gyomra is üres, 's meg fájul.*” KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós keltezetlen levele id. Wesselényi Miklóshoz

¹⁸ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós keltezetlen levele id. Wesselényi Miklóshoz

¹⁹ ÚJFALVI SÁNDOR: *Emlékiratok*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 82. (a továbbiakban: ÚJFALVI 1990)

²⁰ *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. 4. kötet*. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette: SZABÓ T. ATTILA. Budapest – Bukarest, Akadémiai Kiadó – Kriterion, 1984. 998.

²¹ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós keltezetlen levele id. Wesselényi Miklóshoz

két oldalán ma is láthatók.²² Kazinczy Ferenc feljegyzései szerint azonban a két pavilon funkciója kizárja, hogy onnan írta volna bocsánatkérését az ifjabb Miklós, mivel a nyugati pavilonban volt a könyvtár, a keleti pedig mezőgazdasági épületként működött.²³ A büntetés helyszínéül merülhetne fel a keleti melléképület, ez azonban Kazinczy leírásában kocsiszíneként szerepel, és az id. Wesselényi halála után, 1810 márciusában készült összeíráskor még nem készült el teljesen.²⁴ A felsorolt épületek mindegyike a kastély udvarán helyezkedik el, ezek mellett két olyan épület van, amely a kastélytól távolabb fekszik. Az egyik a lovarda, amelyet id. Wesselényi Miklós már 1771 előtt megépíttetett,²⁵ azonban ez sem rendelkezik hálósobával. A másik épület a Wesselényi István által 1702-ben emeltetett első lakóépület, amelyet Bíró József szerint 1749-ben felújítottak.²⁶ Ez a ma is látható főépület elkészültével vélhetően elvesztette funkcióját, s a kastély történetével foglalkozó szakirodalom sem tesz róla említést. 1816-ban Kazinczy zsibói látogatásakor az épület még állt.²⁷ A régi lakóépület ma már nem található meg a kastély parkjában, feltehetően 1830-ban bontották el. Édesanyja halála után Wesselényi nagyszabású átépítési munkálatokba kezdett, így az is elképzelhető, hogy a régi épület ekkor került lebontásra.²⁸ Ez az egyetlen olyan létesítmény, amely a kastély főépületén kívül rendelkezhetett hálósobával, valamint a gyermek születése és az apa halála közötti időben még állt. A gyermek ebben az épületben tölthette büntetését, s innen írhatta apjának bocsánatkérő levelét.

Az esemény időpontjára Újfalvi utal, mivel a történet szerint Wesselényi „*rögtön hívja Tökést, fia nevelőjét, és megrendeli fiával azonnal próbatételt tartani.*”²⁹ Mivel Tökés János 1806 októberében indult útnak, hogy megkezdje külföldi tanulmányait, így nagy valószínűséggel indulása és 1804. január 1. között történhettek az események, de biztosan nem Tökés 1809-es hazatérése után. Az időpont meghatározásában támpontot jelenthet a gyermeki kézírás. Az első ifj. Wesselényi által írt datált levél 1806. szeptember 2-án kelt, s az írás már egy gyakorlott kéz munkájáról tanúskodik. A kérdéses dokumentum azonban egyértelműen gyakorlatlan kézírással készült, amely félúton van a nyomtatott és az írott betűk között. Ennek

²² Kazinczy Ferenc levelezése. V. kötet. Szerk.: VÁCZY JÁNOS. Budapest, 1894. 255.

²³ KAZINCZY FERENC: *Erdélyi levelek*. Budapest, Eötvös J. KVK. 2008. 174. (a továbbiakban: KAZINCZY 2008)

²⁴ B. NAGY MARGIT: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest, Kriterion, 1970. 199. (a továbbiakban: B. NAGY 1970)

²⁵ B. NAGY (1970): 191.

²⁶ BÍRÓ JÓZSEF: *A zsibói kastély*. Budapest, 1942. 4.

²⁷ KAZINCZY (2008): 174.

²⁸ B. NAGY (1970): 200.

²⁹ ÚJFALVI (1990): 82.

tükrében bizonyosan állítható, hogy a régi épületből címzett levél jóval 1806 szeptembere előtt keletkezett.

Újfalvi Sándor történetének tehát csak egy állítása hamis: a gyermek Miklós nem a börtönben töltötte büntetését. Ez az elem azonban nagyobb jelentőséggel bír, mint az első látásra gondolnánk. Az anekdota egyszerre két feladatot lát el: egyrészt kiemeli az apa közismert jellemhibáit – az erőszakosságot, a túlzott szigort és a hirtelen haragot –, másrészt pedig szenvedő alanyként, aránytalan mértékben megbüntetett félként jeleníti meg a gyermeket, aki még ezt a kemény bánásmódot is gond nélkül, már-már hősként viseli. Más kép rajzolódik ki előttünk, ha megnézzük, hogy az egyetlen zsibói könyvtárban található olyan pedagógiai műben, amely foglalkozik a fegyelmezés kérdésével, valamint Teleki László *A nevelésről* című kéziratában hogyan jelenik meg a büntetés jelentősége.³⁰

Teleki László kéziratának morális nevelésről szóló részében foglalkozik a büntetéssel. A nevelő és a nevelt kapcsolatának alapját meglátása szerint a bizalom adja, s ennek jegyében elítéli a testi fenytést. Csupán egy esetben lehet kivételt tenni: ha a gyermek folyamatosan hazudozik. A büntetés során arra kell törekedni Teleki szerint, hogy a gyermek megbánja tettét, és belássa, hogy hibázott. A fenytés nemének és mértékének helyes megválasztása azért is fontos, mert a gyerek így érti meg, hogy mi a rossz és mi a jó; ha verést kap, pusztán azért nem fog rosszat csinálni, mert fél a fenytéstől. Az Újfalvi által leírt anekdotához illeszkedik Teleki azon tanácsa, miszerint a gyermekben a makacsságot csírájában el kell fojtani, és hamar engedelmességre kell bírni. Arra kell tehát törekedni, hogy a gyermek bizalommal és engedelmisséggel legyen a nevelő és a szülők irányába.³¹

Az eset egy másik pedagógia munkával is nagy hasonlóságot mutat, ez pedig az *Emil, avagy a nevelésről*. Rousseau az engedetlen gyerek büntetéséül egy olyan formát választ, amely meglepő egyezést mutat az ifjabb Miklós büntetésével. „Ekkor bezárjátok a gyermeket a sötétbe, egy ablaktalan helyiségbe” – javasolja a francia szerző.³² Rousseau felvázolja a büntetés során a gyermekben végbemenő lelki folyamatokat is: miután rájött, miért lett bezárva, és megtanulta az eset tanulságait, értesíti szüleit, és megegyezik velük, hogy többet nem fog úgy viselkedni, amivel kiérdemelte a retorziót.³³

³⁰ Az apa halála után az özvegyen maradt Cserei Heléna id. Teleki Lászlótól kért segítséget fia nevelésével kapcsolatban, aki egy nevelési tanácsadót készített *A nevelésről* alapján. Levelezésükből kiderül, hogy az anya tisztában volt Teleki pedagógiai munkásságával, sőt elképzelhető, hogy Teleki már korábban is szerepet játszott az ifjabb Miklós nevelésében.

³¹ MTAK Kézirattár, M. Irod. Régi s Újabb Írók művei 4-r. 133. sz. Teleki László: *A nevelésről*. 16-17.

³² ROUSSEAU, JEAN JACQUES: *Emil, avagy a nevelésről*. Budapest, Papyrusz Book, 1997. 57. (a továbbiakban: ROUSSEAU 1997)

³³ ROUSSEAU (1997): 57.

Mivel a Rousseau-i tanáccsal ekkora hasonlóságot mutat az ifjabb Miklós története, nagy valószínűséggel tudatos szülői cselekedetről van szó ebben az esetben, s nem a hirtelen harag megnyilvánulásáról, ahogy azt Újfalvi állítja. Ez a büntetési forma teljesen illeszkedik id. Teleki László nevelési rendszerébe, hiszen a gyermeket nem éri testi fenytés, valamint megtanulja, hogy miért kapta a büntetést. Mindezek mellett azt sem szabad elfelejteni, hogy – ha elfogadjuk Újfalvi azon állítását, hogy a büntetést a gyermek engedetlensége miatt kapta, melyet a Wesselényi által írt levél tartalma alátámaszt – a makacsság Teleki szerint olyan gyermeki tulajdonság, amelyet még csírájában el kell fojtani. A levél megírásának ténye azt bizonyítja, hogy Rousseau módszere a gyermek Wesselényi esetében hatásos volt. Helytelen tehát Szikszay Lajos azon állítása, miszerint az apa a „*daczoskodó gyermeket már 5-6 éves korában is kurta vassal is fenytette.*”³⁴

Ifj. Wesselényi Miklós gyermekkoráról ismerünk egy másik történetet is, amely Újfalvi Sándor tollából maradt ránk. Eszerint egy megyegyűlésen az apa szabad utat engedve indulatainak, szidni kezdte a főispánt, azonban a gyűlés résztvevői kiálltak a sértett fél mellett, és ki akarták dobni Wesselényit az ablakon. Az ott lévő gyermek először kérni kezdte a feldühödött rendeket, ne bántsák apját, majd kardot rántva igyekezett megvédeni az idősebb Miklóst. „*A hős szavak megtermék szokott hatásukat, a böszültség érzékenységre válik... a lelkesült fiút ölbe ragadván, rendre csókolgatják...*” – zárja az anekdotát Újfalvi.³⁵

A történet valóságalapjának és hátterének vizsgálatát már Friedreich István elvégezte 1905-ben. A szerző eredetileg Kardos Samu monográfiáját vette górcső alá, s így találkozott a történettel. Friedreich csupán a forráskritika hiányának illusztrációjaként említi ezt a történetet, s nem tesz említést a történet lehetséges forrásáról. Egyértelműen bebizonyítja azonban, hogy a történetnek nincs valóságalapja. A megyegyűlés jegyzőkönyvét megvizsgálva kimutatta, hogy Wesselényi három napon keresztül folyamatosan megzavarta a gyűlés munkáját, mivel egy már többször elutasított indítványát nem akarták megtárgyalni. Az ülést az idősebb Miklós viselkedése miatt fel kellett függeszteni, majd a feldühödött Wesselényi Toldi Zsigmond szállására rohant, ahol megtámadta a főispánt, és csak a jelenlévők közbelépése akadályozta meg, hogy ne történjen tragédia.³⁶ Felmerül azonban a kérdés: ha nincs valóságalapja a történetnek, hogy állt össze az anekdota, és miért pont ezekből az elemekből?

A kérdés megválaszolásához Tökés János egyik keltezetlen levele nyújt segítséget. A nevelő Bethlen Gergelynél tett látogatásáról számol be az

³⁴ SZIKSZAY (1884): 6.

³⁵ ÚJFALVI (1990): 93.

³⁶ FRIEDREICH (1905): 237-239.

apának, ahol többek között a Toldi-incidensről is beszélgettek. A levélből annyi derül ki, hogy a főispán állítása szerint a gyermek Miklós is a helyszínen volt Wesselényi támadásakor, de az asszonyokkal együtt egy másik helyiségben tartózkodott az események alatt. A Tökés által írt levél alapján ifj. Wesselényi legfeljebb fültanúja volt az eseményeknek, nem pedig aktív résztvevője. A nevelő beszámolójából azonban egy másik információ is eléink tárul. Tökés kezébe került egy dokumentum, amely kérvényezte a Wesselényi elleni vizsgálatot nemcsak a Toldi-incidenssel, hanem más kérdésekkel kapcsolatban is. Tökés meglepetten, sajnálkozva írta az apának, hogy fia is szerepel az írásban. A nevelő meglepődéséből arra következtethetünk, hogy a gyermekre vonatkozó állítások hamisak. Az ominózus irat írója szerint ugyanis az ifjabb Miklós is jelen volt az eseményeknél, „*kardot akart huzni, mindegyre huzogatta, de minthogy belé volt rosdásodva nem huzhatta ki.*”³⁷

A Tökés János által említett irat két olyan információval is szolgál, amely a későbbi anekdota alapját képezi: egyrészt a gyermek jelen volt, amikor az erőszakos esemény történt, másrészt pedig kardot akart rántani. Az Újfalvi által leírt történet ezt a két információt felhasználva jöhetett létre annyi változtatással, hogy a gyűlés és az incidens eseményeinek összekeverésével a gyermek pozitív színben tűnjön fel. Már az anekdota kezdeti, problémát kiváltó szituációja jelzi a manipuláció célját, s ennek eszközeit és módját a szereplők beállításában kell keresnünk. Az idősebb Miklós felháborodott kirohanása önmagában rossz döntésnek bizonyul és jellemének hibáira utal, azonban a kiváltó ok a főispán határozatlansága, aki a rá vonatkozó jelzéből ítélve szintén rossz színben tűnik eléink.³⁸ Összetűzésbe kerül egymással a két szereplő, azonban egyikük sincs erkölcsi fölényben – ekkor viszont megjelenik a pozitív szereplő, a gyermek, s megvédi apját. Ahhoz azonban, hogy a történet főszereplője a gyermek legyen, a Tökés levelében szereplő kardkirántás elemét olyan szituációba kell helyezni, ahol a cselekvés célja nemes. Az apa szorult helyzetbe hozásával ez megtörtént – emellett azonban a mozdulatot is sikeresként kell bemutatni.³⁹ Nem lehet tudni, Újfalvi mennyire ismerte a történet gyökereit, illetve a leírt eseménysor a saját szüleménye vagy valahol, esetleg éppen Wesselényitől hallotta. A Tökés levelében leírt két adat manipulálásával egyértelműen az volt a cél, hogy egy olyan történet jöjjön létre, amelyben – a korábbi anekdotához hasonlóan – a gyermek megkérdőjelezhetetlen hősként jelenik meg.

Újfalvi motivációját nem ismerjük, pusztán hipotézis felállítására van lehetőségünk. A válasz a szerző Kemény Zsigmonddal szembeni

---

³⁷ KMÁL 250/73 Tökés János keltezetlen levele id. Wesselényi Miklóshoz

³⁸ ÚJFALVI (1990): 93.

³⁹ ÚJFALVI (1990): 93.

ellenérzésében kereshető. Újfalvi kifejezetten rosszul vélekedett arról, hogy Kemény *A két Wesselényiben* főleg főhősei rossz tulajdonságait helyezte előtérbe, s ezzel megsértette emléküket, amelyet az *Emlékiratok* írója „nemzeti bűnnek” titulált.⁴⁰ Újfalvi a Wesselényi-emlékezet helyreállítását és védelmezését tartotta szem előtt, amelynek alapja saját bevallása szerint szoros családi kapcsolata a Wesselényiekkel, amit édesapja és id. Wesselényi Miklós kapcsolatából vezetett le. Ennek fényében saját személyét kifejezetten közeli, bizalmas viszonyban ábrázolta a családdal.⁴¹ Az *Emlékiratok* lapjain a szerző nem elsősorban saját tetteire koncentrál, hanem – Benkő Samu szavaival élve – „gondolkodó tanúként” meg akarja ismertetni a nagyközönséggel az általa ismert történelemformáló személyek életét és jellemét.⁴² A zsidói családdal való közeli kapcsolata egyrészt feljogosítja őt erre a szerepre, másrészt pedig arra szolgál, hogy alátámassza állításai valóság alapját. Ahogy Újfalvi is felismerte, Kemény Zsigmond a gyermek Wesselényi erényeit és tetteit ezzel szemben arra használta fel, hogy bebizonyítsa, mennyivel több lehetett volna hőse felnőtt korában.⁴³ *A két Wesselényiben* szereplő híres lovaglő történet is ennek fényében értelmezendő: a gyermeket a szerző minél magasabbra akarja emelni, hogy annál nagyobb legyen a zuhanás. Mindemellett ez az anekdota Wesselényi életének legkorábbi szakaszában játszódik, így az eredetmonda szerepét is betöltheti. Ha a Kemény Zsigmond elleni ellenszenvből indulunk ki, nemcsak a két Miklós emlékezetének védelmét fedezhetjük fel a két anekdota mögött, hanem a versengést is. Újfalvi a Wesselényi-családdal való szoros viszonyával azt is jelezni akarja olvasóinak, hogy mélyebb, sokkal régebbi kapcsolatban áll velük, mint Kemény. Ez alapján elképzelhetőnek tartom, hogy a két fentiekben szereplő történetet vetélytársa cáfolására és ellensúlyozására akarta az utókorra hagyni. Ezt támasztja alá az is, hogy Keményhez hasonlóan egy lovaglással kapcsolatos történetet is közöl, amely az apa viselkedésében és a szereplők érzelmi reakciójában közös vonásokat mutat *A két Wesselényiben* olvasható anekdotával.⁴⁴ Újfalvi Sándor tehát kizárólagos jogot formált arra, hogy a zsidói báró életét bemutassa.

A princeps juventutis hungaricae és a gyász

Az ifj. Wesselényi Miklós lelki világának, azon belül is a két haláleset rá gyakorolt hatásának vizsgálatához levelezése képezi a forrásbázist. Apja

⁴⁰ ÚJFALVI (1990): 72.

⁴¹ ÚJFALVI (1990): 69.

⁴² ÚJFALVI (1990): 7.

⁴³ KEMÉNY ZSIGMOND: *A két Wesselényi*. In: *Magyar szónokok és státusférjak*. Szerk.: CSENGÉRY Antal. Pest, 1851. 116.

⁴⁴ ÚJFALVI (1990): 83-84.

halála után Kazinczy Ferencről, nevelője elhunytakor pedig barátjától és tanárától, Döbrentei Gábortól kért segítséget.

A széphalmi vezér és az ifjabb Miklós kapcsolata 1809 szeptemberében kezdett szorosabbá válni. Az apa és Kazinczy már jóval korábban rendszeresen leveleztek, sőt barátoknak tekintették egymást.⁴⁵ Kazinczy már ezt megelőzően is jó véleménnyel volt a gyerekekről, azonban az ifjabb Wesselényi 1809. március 26-i nagykárolyi katonai szemlén nyújtott teljesítménye után már nemcsak az apával, hanem fiával is közölte elismerését. Sőt, a fiúhoz címzett óda elkészítésével már egészen más célja volt: örök emléket akart állítani a 13 éves Miklós tetteinek.⁴⁶ Pár hónappal később azonban már az apára emlékezett, mivel 1809. október 25-én id. Wesselényi Miklós eltávozott az élők sorából. Az anyának írt soraiban világos párhuzamot vont apa és fia között, s elsősorban az erényeket tekintve nagy jövőt jósolt az ifjabb Wesselényinek.⁴⁷ Mindemellett az elhunytat övező negatív emlékezetet ellensúlyozva igyekezett a gyászoló özvegyet és az egyetlen utódot átsegíteni a nehéz időszakon.⁴⁸ Kazinczy nemcsak szellemi téren próbálta meg ápolni az idősebb Miklós emlékét, hanem materiálisan is, ugyanis elvállalva Cserei Heléna és az ifjabb Miklós felkérését, nagy lendülettel kezdte el megtervezni mind a Wesselényi-kripta közelébe építendő emlékművet, mind az idősebb Miklós emlékére írt verseket tartalmazó kiadványt.⁴⁹

Kazinczy és a későbbi árvízi hajós kapcsolata 1810 márciusában fordulóponthoz ért. „*En érzőbb Barátra a' Mlgs Urnál nem találtam, kivel ez nap érzésimet közölhessem...*” – írja Wesselényi a széphalmi nyelvújítónak.⁵⁰ A levél arra enged következtetni, hogy a nagykárolyi felvonulás évfordulója nagy hatást gyakorolt Wesselényire, de egyben hozzá is segítette ahhoz, hogy továbblépjen a gyász feldolgozásában. Levelében Kazinczy barátságát kéri, azonban írásából a fogalom sokkal mélyebb jelentése világlik ki. Az ifjabb Miklós Kazinczyt nem csupán barátnak, hanem mentornak akarja felkérni. Célja az, hogy méltó örököse legyen apjának, s egyrészt segítségre, másrészt pedig szigorú felügyeletre van szüksége. A kérésből világosan kitűnik, hogy Wesselényi átértékelte apja emlékét, és külön tudta választani mind az idősebb Miklós, mind saját jellemének rossz tulajdonságait. Úgy akar apjához hasonlítani, hogy tudatosan törekszik elhagyni azokat a személyiségjegyeket, amelyeket hibásnak vél.⁵¹

⁴⁵ Kazinczy Ferenc levelezése. IV. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, 1893. 313.

⁴⁶ Kazinczy Ferenc levelezése. VI. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, 1895. 533.

⁴⁷ Kazinczy Ferenc levelezése. VII. kötet. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, 1896. 234-235. (a továbbiakban: KAZINCZY 1896)

⁴⁸ KAZINCZY (1896): 316.

⁴⁹ KAZINCZY (1896): 329-335.

⁵⁰ KAZINCZY (1896): 336.

⁵¹ KAZINCZY (1896): 336.

Az elhunythoz való hasonlítani vágyás a gyermeki gyász természetes velejárójának tekinthető. Erna Furman gyermekpszichológus szerint a gyermekkori gyászmunka egyik jellegzetessége az, hogy a gyerek azonosulni akar az elhunyt egyes tulajdonságaival.⁵² Wesselényi eme lépése sokat elmond a fiú akkori aktuális lelkiállapotáról. A Kazinczy Ferencnek írt levélben foglaltak arról árulkodnak, hogy 1810 márciusára az ifjabb Miklós már a veszteség feldolgozásának utolsó előtti, úgynevezett átdolgozó szakaszához ért. A gyászmunka eme fázisában jellemző ugyanis az elhunytól való tudatos visszaemlékezés, amiben már sokkal inkább a racionalitás, mint az érzelmek játszanak fontos szerepet. Mindemellett az évfordulók alkalmával előkerülnek az érzelmi reakciók, azonban intenzitásuk kisebb, és nincsenek jelen folyamatosan, csupán időszakosan.⁵³ Erre a lelkiállapatra enged következtetni, hogy Wesselényi a nagykárolyi szemle évfordulójára időzítette levele megírását, továbbá az, hogy apja személyiségét már objektívabban tudja megítélni.⁵⁴

„...lehetetlen volt a' legszívesebb tisztelet nélkül látnom, olvasnom” – írja válaszában Kazinczy a 13 éves Wesselényi levelére válaszul.⁵⁵ Nagy lelkesedéssel és örömmel osztja meg vele gondolatait a jellemfejlődésről, s véleménye sokban hasonlít id. Teleki Lászlóéhoz. Kazinczy szerint a legjobban a keménységre és indulatosságra kell barátjának figyelnie. A probléma felismeréséig egy véleményen van Telekivel, azonban a módszerről eltérően vélekedik. Amíg a gróf az anyának írja tanácsait, így egyértelműen pedagógiai módszereket javasol, addig Kazinczy egyből a gyermeket szólítja meg, és az anyai példa követésére inti a fiatal bárót. Nemcsak a mintát kell azonban követni, le is kell vonni az elődök hibáiból a tanulságot.⁵⁶ A széphalmi vezér Wesselényi jellembeli és szellemi fejlődésére egyaránt nagy hangsúlyt fektetett. Mint leveléből kiderül, Cserei Heléna fia 1810 őszén megrendezett nyilvános vizsgájára sokakat meghívott, azonban közülük az eseményen csak kevesen voltak jelen. Kazinczy ez alkalommal is lehetőséget lát a fiatal személyiség fejlesztésére, s a meghívottak közönyét arra használja fel, hogy az érdektelenség ellenére is tettekre és teljesítményre sarkallja pártfogoltját, és csendes türelemre tanítsa őt.⁵⁷

⁵² VIKÁR GYÖRGY: *A gyermek és a gyász*. In: *Gyógyítás és öngyógyítás. Tanulmányok a pszichotraumák elaborációjának köréből*. Szerk. VIKÁR György, Budapest, Magvető, 1984. 109.

⁵³ PILLING JÁNOS: *A gyász lélektana és a gyászolók segítése*. In: *A halál, a haldoklás és a gyász kultúranropológiája és pszichológiája*. Szerk. PILLING János. Budapest, Semmelweis K., 2010. 180. (a továbbiakban: PILLING 2010)

⁵⁴ KAZINCZY (1896): 316-317.

⁵⁵ KAZINCZY (1896): 395.

⁵⁶ KAZINCZY (1896): 395.

⁵⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése. VIII. kötet*. Szerkesztette: VÁCZY János. Budapest, 1898. 131. (a továbbiakban: KAZINCZY 1898)

Wesselényi egy év alatt fel tudta dolgozni apja halálát. 1810. október 25-én Kazinczyhoz írt levele arról tanúskodik, hogy a gyászmunka utolsó állomásánál, az adaptációnál járt. Ennél a fázisnál a gyászoló kialakítja és elfogadja az elhunyt nélküli életmódot, gondolatai a jövőre koncentrálnak. A veszteség átélése erősítheti vagy gyengítheti az egyént attól függően, hogyan értékeli a folyamat során szerzett tapasztalatait.⁵⁸ Apja elvesztésének első évfordulóján Wesselényi természetesen megemlékezik az idősebb Miklósról, azonban ezek a sorok már nem az elhunyról, hanem a példaadó személyről szólnak. A veszteségből fakadó érzelmek elfogadássá alakultak át, így még jobban megerősödik a fiú önképének azon szegmense, miszerint apja követője akar lenni. Mindezek mellett az elhatározás egyértelműen jövőjének céltudatos tervezésére vonatkozik.⁵⁹

Wesselényi az apa elvesztése utáni gyászfolyamatból megerősödve, eltökélten kerül ki.⁶⁰ Mindebben azonban jelentős szerepet tulajdoníthatunk Kazinczy Ferencnek, hiszen nemcsak tanácsaival segítette az ifjabb Miklós jellemformálódását, hanem rövid művével és az emlékmű tervezésével hozzájárult ahhoz, hogy az özvegyben és fiában egészséges módon menjen végbe a gyászmunka. Trócsányi Zsolt *Wesselényi Miklós* című monográfiájában Kazinczy szerepét és hatását károsnak mutatja be, mivel szerinte a széphalmi vezér önellentmondásba keveredik. Kazinczy ugyanis egyik sorában figyelmezteti fiatal barátját a hiúság elkerülésére, következő mondatában azonban már a jövő nagy férfit látja benne, s dicséréteivel elhalmozza, amivel – Trócsányi szerint legalábbis – rossz hatással van Wesselényire.⁶¹ Úgy vélem azonban, hogy ez a bemutatás kissé egyoldalú, és valójában Kazinczy szerepe jóval árnyaltabb a fiatalember lelki élményeinek alakításában. Trócsányi is elismeri a gyermek koraérettségét, azonban mindezt csupán leveleinek stílusában fedezi fel. Emellett azonban nemcsak Wesselényi stílusa, hanem egész gondolkodása, lelki világa is azt mutatja, hogy életkorához képest fejlettebb volt – elég csak 9 évesen a zilahi megyegyűlésen elmondott beszédére gondolnunk. Trócsányi továbbá nem vette számításba a Teleki László által írt tanácsok, valamint az édesanya szerepét Wesselényi jellemének fejlődésében, s nem szabad megfeledkezni az apa elvesztését követő gyászfolyamatról sem. Mindezek tükrében úgy vélem, hogy Kazinczy kifejezetten jó hatással volt az ifjabb Miklósról, s tudtán kívül hozzájárult a Teleki László tervezetében található jellembeli változások megvalósításához.

---

⁵⁸ PILLING (2010): 181.

⁵⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése. IX. kötet.* Szerk.: VÁCZY János. Budapest, 1899. 141-142. (a továbbiakban: KAZINCZY 1899)

⁶⁰ KAZINCZY (1898): 141.

⁶¹ TRÓCSÁNYI (1965): 33-34.

Kazinczy és Wesselényi fennmaradt levelezése a veszteség feldolgozását követően a korábbiakhoz képest feltűnően megritkul. Ugyan a zsidói emlékmű tervezése és kivitelezésének szervezése továbbra is folyamatban volt, a fennmaradt levelezés arról tanúskodik, hogy sem az özvegy, sem a fiú nem érdeklődött Kazinczynál ezzel kapcsolatban. A széphalmi vezér 1812. április 29-én írt levelében kerül elő ismét a téma, amelyben közli az ifjabb Miklóssal, hogy nekikezd az összegyűjtött művek és a két gyászbeszéd kinyomtatásának.⁶² Írásából kitűnik, hogy hiányolja fiatal barátja leveleit. 1812 áprilisa után nem váltanak levelet egymással, azonban Wesselényi és Kazinczy barátsága továbbra is fennmaradt, s mindketten szép emlékként őrizték meg az ifjú báró és nevelője, Pataki Mózes 1814 novemberében Széphalmon tett látogatását.⁶³

Nem sokkal hazatérésük után az események nagy fordulatot vettek. Pataki 1815. január 5-i Kazinczyhoz írt levele arról tanúskodik, hogy utazás közben tüdőgyulladást kapott, s állapota csak lassan javult.⁶⁴ A betegség lefolyásáról a fennmaradt források nem adnak túl sok információt, csupán annyit tudhatunk meg a levelekből, hogy január 20-án a nevelő állapota már nagyon válságos, s Wesselényi tisztában van azzal, hogy barátja nemsokára meghal. Az ifjú először Zsidóra menekülne a Pataki halálával való szembenézés és a magány elől, de idővel rájön, hogy az otthoni környezet és a rengeteg emlék csak rontana lelkiállapotán. Megpróbál menekülni a tehetetlenségéből, s inkább a halál utáni eljövendőre koncentrálni: elkezd intézkedni a temetés körülményeivel kapcsolatban, mintegy átugorva a halál pillanatát.⁶⁵

A Wesselényi-kutatás Tőkés Jánost ismeri ifj. Wesselényi Miklós első nevelőjeként, azonban a levéltári források megkérdőjelezzik ezt. A Kolozs Megyei Állami Levéltárban található szerződés értelmében Tőkés 1804. január 1-jétől látta el a nevelői feladatokat.⁶⁶ Egy id. Pataki Mózes által id. Wesselényi Miklóshoz írt levél azonban arról tanúskodik, hogy fiát 1802 júliusában Zsidóra küldte az apa kérésére. A 18 éves fiatalember jövőjéről szülei ekkor még nem döntöttek, s a levélből úgy tűnik, hogy az ifjabb Mózes Zsidóra érkezésekor nem volt meghatározva, mennyi ideig marad a Wesselényi-családnál.⁶⁷ Mindezen információk arra engedhetnek következtetni, hogy Zsidón nevelőként vagy tanítóként is alkalmazhatták ifj.

⁶² KAZINCZY (1899): 429.

⁶³ Az utazás részleteihez ld. TRÓCSÁNYI (1965): 34-38.

⁶⁴ *Kazinczy Ferenc levelezése. XII. kötet.* Szerkesztette: VÁCZY János. Budapest, 1902. 311. (a továbbiakban: Kazinczy 1902)

⁶⁵ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1815. január 20.

⁶⁶ KMÁL 250/111 Ifj. Wesselényi Miklós tanulmányi iratai. Id. Wesselényi Miklós és Tőkés János szerződése, 1803. december 30. A forrást közli: SÁNDOR IMRE: *Magyarosi Tőkés János. Első közlemény.* In: *Erdélyi Múzeum*, 1911. (28. évf.), 4. sz. 233-236.

⁶⁷ KMÁL 250/69 Id. Pataki Mózes levele id. Wesselényi Miklóshoz, 1802. július 27.

Pataki Mózes. A kolozsvári professzor másik fennmaradt levele arról tanúskodik, hogy fia 1803 nyaráig lehetett a gyermek Miklós mellett, ezután ugyanis az apai döntés értelmében folytatnia kellett tanulmányait. A levél mindemellett alátámasztja, hogy ifj. Pataki Mózes az ekkor 7 éves gyermek miatt tartózkodott Zsibón, s az apa szóhasználatából arra lehet következtetni, hogy tevékenyen részt vett a gyermek nevelésében.⁶⁸ Még ha nem is bizonyos, milyen minőségében volt Zsibón Pataki, annyi világosan kiderül a levelekből, hogy összebarátkozott a gyermekkel. Wesselényi 1815-ben már 11 éve ismerte barátját, a kettejük közötti kapcsolat kétségtelenül szoros, így a gyászos esemény elől való kitérés és menekülés természetes reakciónak tekinthető. A Wesselényi-irodalomban elfogadott tényként szerepel, hogy Patakit neveltje a zsibói kastély mögötti dombon fekvő családi sírboltba temettette el.⁶⁹ Fontos azonban kiemelni, hogy a gondolat nem Wesselényitől származik, hanem Pataki kívánsága volt, amelyet már jóval korábban is megfogalmazott neveltjének.⁷⁰

A kezdeti romlás után nem sokkal azonban Pataki mintha jobb állapotban lenne, s az orvos véleménye reményre ad okot.⁷¹ „*Holnap az én kedves Patakimnak dolga el válik*” – írja édesanyjának január 24-én Wesselényi, ismét szembesülve a tragikus esemény közelségével.⁷² El akar menni Kolozsvárról, még a tudatot sem tudja elviselni, hogy egy városban legyen haldokló barátjával.⁷³ Az anya amellett, hogy beleegyezik a nevelő Zsibón való eltemetésébe, a hit segítségül hívásával próbálja meg átsegíteni fiát lelki válságán, s józan gondolkodásra inti Wesselényit a meggondolatlan, érzelmek által vezérelt, hirtelen döntések helyett.⁷⁴ Cserei Heléna a levelekből érezte fia érzelmi labilitását, s Döbrentei Gábor Kazinczyhoz írt levele is arról tanúskodik, hogy Wesselényi nála sem talált menedéket.⁷⁵

„*Póza elesett. Nincs többé. Ma este 6 óra tájban holt meg*” – írja Döbrentei a széphalmi vezérnek január 25-én.⁷⁶ Három nappal később Cserei Heléna jelenlétében helyezték örök nyugalomra a zsibói Wesselényi-kriptában. A gyászoló, lelkileg összetört tanítvány azonban nem volt ott a

⁶⁸ KMÁL 250/69 Id. Pataki Mózes levele Id. Wesselényi Miklóshoz, 1803. április 16.

⁶⁹ TRÓCSÁNYI (1965): 39.

⁷⁰ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1815. január 20.

⁷¹ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1815. január 23.

⁷² KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1815. január 24.

⁷³ KMÁL 250/159 Ifj. Wesselényi Miklós levele édesanyjához, 1815. január 24.

⁷⁴ KMÁL 250/134 Cserei Heléna levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1815. január 25.

⁷⁵ KAZINCZY (1902): 358.

⁷⁶ KAZINCZY (1902): 358. Kazinczy felesége, Török Sophie Wesselényit Carlosnak, Patakit pedig Pózának becézte. A nevek eredete Schiller *Don Carlos* című drámájára vezethető vissza, amelyben Posa márki nemcsak Don Carlos barátja és tanácsadója, hanem példaképe is.

temetésén.⁷⁷ A Pataki halálát követő időszakból nem maradt fenn olyan levél, amely támpontot nyújtana a gyászfolyamat rekonstruálásához. Ez alól kivételt képez néhány Döbrentei Gábornak címzett levél, amely csupán egy hipotézis felállítására ad lehetőséget.

Az, hogy Wesselényi nem vett részt nevelője temetésén, nagy hatással lehetett a gyász feldolgozásának tempójára. 1815. július 19-én kelt levelében olyan utalást találunk, ami arra enged következtetni, hogy barátja halála óta nem járt Zsibón, s még augusztus 4-én kelt, Kazinczynak írt levelét is Kolozsvárról írja.⁷⁸ Soraiból további hátráltató tényezők tűnnek ki, de legfontosabbként magánya említhető. Apja halálakor Kazinczy és édesanyja is osztozott fájdalmában, ezúttal azonban egyedül érzi magát: a halálesetkor Cserei Heléna messze van tőle, később pedig – mint Döbrenteinek írt leveléből kiderül – betegeskedik, s Kolozsváron szorul kezelésre.⁷⁹ Veszteségét láthatóan nem dolgozta fel fél év elteltével sem, hiszen retteg a hazatéréstől.⁸⁰ „*Barátom tedd ha lehetséges hogy Sibon lássalak, nem képzelheted milyen jo tétemény volna rám nézve az*” – írja Döbrenteinek, s magányának enyhítését egyedül tőle várja.⁸¹

Ha egymás mellé állítjuk az apa és a nevelő halála utáni két gyászfolyamatot, jelentős különbségekre bukkanhatunk. Az első esetben a veszteség feldolgozása egészséges, természetes módon ment végbe. 1815-ben azonban már egy késleltetett gyászfolyamattal találkozunk, amely mögött valószínűleg a szembesülés elhúzódását, a temetésen való részvétel hiányát és a hazamenetel késleltetését kell keresnünk. Amíg apja halála után egyértelműen Kazinczy Ferenc volt a család támasza, addig Pataki halála után Wesselényi először Döbrenteihez fordul, majd csak egy hónappal később, augusztus 4-én keresi meg levelével széphalmi barátját. Ahogy 1809-ben,

⁷⁷ „Kívánságod szerint a mind ezt tőllünk meg is érdemlette, szegény Patakim testét néhai Kedves férjem 's szeretett atyád porai mellé örök nyugalomra békelyhez tettem...” KMÁL 250/134 Cserei Heléna levele ifj. Wesselényi Miklóshoz, 1814. január 29.

⁷⁸ „Képzeld Barátom, minő tekintet leszz az a ' Sántzi hegyekről mikor leg előbb meg kell látnom egy el holt kopasz hegyen azon gyászos boltot mely borzasztó hideg kebelében senyveszti Atyámat Barátomat azt ki mind örző angyalom lebeget oldalom mellet, kivel együtt sirattam Atyámat, együtt éreztem ezen szép vidék lelkesítését.” OSZK Kézirattára, Fond 113/60 Wesselényi Miklós levele Döbrentei Gáborhoz, 1815. július 19.

⁷⁹ OSZK Kézirattára, Fond 113/60 Wesselényi Miklós levele Döbrentei Gáborhoz, 1815. július 19.

⁸⁰ „...meg valloem Barátom hogy éppen a' milyen örömmel repültem ez előtt Sibora Kedves Jó Anyám karjai közé azon kedves vidékbe mely gyermekségem első örömeit látta, hol minden fát mint ártatlan örömeim 's apro gyötrelmeim tanujit társait öleltem, éppen oly kedvetlenül megyek most sebeim fel szaggatására oda... Nints ott egy szegelet hol vele egy szép órát ne töltöttem volna hol a' jövőndőről gondolkozva együtt ki vivendő planumokrol ne álmodoztunk volna, 's mind ezen helyeken egyedül el hagyatva fogok bujdosni...” OSZK Kézirattára, Fond 113/60 Wesselényi Miklós levele Döbrentei Gáborhoz, 1815. július 19.

⁸¹ OSZK Kézirattára, Fond 113/60 Wesselényi Miklós levele Döbrentei Gáborhoz, 1815. július 19.

most is Kazinczynak írt leveleiből ismerhetjük meg legalaposabban érzéseit, s ahogy önmagáról írja: „... a fájdalomtól földhöz sujtva holnapok oltá kerüli sebei érdeklését.”⁸² Soraiból egyértelműen kitűnik haragja, amely a sors ellen irányul, amiért fiatalon elvette mellőle barátját, akinek így nem adatott meg a lehetőség, hogy kiteljesedjen élete. „Oh Barátom, lebegj ezen rettentő szempillantatba mint jól tevő angyal Sophieddal körültem” – kéri Kazinczy együttérzését, s a hazatérés, a történetekkel való szembenézés gondolata még ekkor is nagy félelemmel tölti el.⁸³ 1815 szeptemberének végén azonban a veszteség feldolgozása egy következő állomáshoz ér, s mint Döbrentének írt leveléből kiderül, Wesselényi Zsibóra való hazatérése nemhogy súlyosbított, inkább javított lelkiállapotán.⁸⁴

A forrásokban található információk arra engednek következtetni, hogy ifj. Pataki Mózes halálát követően Wesselényiben a korábbi normális gyászfolyamattal ellentétben a komplikált gyászreakció egyik típusa, a késleltetett gyász mehetett végbe. A pszichiáterek megfigyelése alapján halálos betegségeknel a hozzátartozók már szerették halála előtt felkészülnek elvesztésükre, s ennek keretében a halállal és annak várható hatásával is foglalkoznak. A pszichológiai szaknyelv ezt a megelőző folyamatot nevezi anticipációs vagy beleélő gyásznak.⁸⁵ A halál bekövetkeztében beálló sokkhatást – amely gyakran jár tagadással – a kontrollált szakasz követi, amely egészen a temetésig tart. A szertartást követően tudatosan a gyászolóknak szerették elvesztése, s érzelmeik váltakozva törnek a felszínre.⁸⁶ Ha a levelekben található információkat megpróbáljuk átültetni erre a sémára, problémába ütközünk. A legelső hátráltató tényező a beleélő gyász hiánya: az ifjú báró ugyanis ahelyett, hogy elfogadná a helyzetet, menekül a szembesülés elől. Mindemellett a temetésen sem vesz részt, amely nagyban megkönnyítené az elhunyt elengedését, s elindítaná a gyász feldolgozásának folyamatát. Wesselényi megrekedt a sokkhatás során tapasztalható tagadásnál, s ahogy Kazinczynak is bevallja levelében, nem akart foglalkozni barátja elvesztésének kérdésével. A továbblépés lehetőségét vélhetően a hazatérés és a halálesettel való szembenézés, a sírbolt meglátogatása adta. Sajnos azonban mivel a fennmaradt források nem szolgálnak több adattal, nem lehet olyan mértékben rekonstruálni a gyászfolyamatot, mint az apa halála után. A késleltetett feldolgozásra enged következtetni az is, hogy amíg apja elvesztése után négy hónappal az ifjabb Miklós már a gyászfolyamat utolsó előtti

⁸² Kazinczy Ferenc levelezése. XIII. kötet. Sajtó alá rendezte: VÁCZY János. Budapest, 1903. 51. (a továbbiakban: KAZINCZY 1903)

⁸³ KAZINCZY (1903): 52.

⁸⁴ OSZK Kézirattára, Fond 113/60 Wesselényi Miklós levele Döbrentei Gáborhoz, 1815. szeptember 30.

⁸⁵ LINDEMANN, ERICH: *Az akut gyász tünettana és kezelése*. In: Kharón. 1998-99. (2. évf.) 4. sz. 25.

⁸⁶ PILLANG JÁNOS: *A gyász lélektana*. In: Gyász. Szerk.: PILLING János. Budapest, 2003. 32-33.

fázisában volt, addig nevelője elhunytát követően fél évvel még mindig a sokkot követő tagadás volt rá jellemző.

Wesselényi Miklós elsősorban az árvízi hajósként él a magyarországi köztudatban, az erdélyi mondahagyományban azonban napjainkban is élénken élnek a róla szóló anekdoták. Életének első 18 évéről több történet is ismert, ezek azonban nem adnak hiteles képet a zsibói báró neveltetéséről, valamint szülei pedagógiai elveiről. A történettudomány módszerei és a levéltári források mellett a pszichológia modern elméletei is a történész segítségére lehetnek annak érdekében, hogy minél közelebb jusson egy történelmi személy gondolkodásának és személyiségének megismeréséhez. Wesselényi esetében az apa elvesztése nemcsak jellemét, hanem gondolkodását, későbbi tetteit is meghatározta, s apja és nevelője halálának évfordulójáról naplójában is rendszeresen megemlékezett. Későbbi gondolatainak, eszméinek gyökereit gyermek- és ifjúkorában kell keresnünk, ezért élete ezen szakaszának megismerése különösen fontos annak érdekében, hogy a liberális reformellenzék első vezéregyénisége méltó helyére kerüljön a magyar történelmi pantheon alakjai között.